

A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG

A történelemben ellentétek és ellentmondások egy állam alakulásánál még nem hatottak közre úgy, mint a csehszlovák köztársaság esetében. A csehszlovák politikai történetírás hatalmas és valljuk meg, végeredményben tiszteletreméltó munkát végzett, hogy az államalakulás eszmei és egyéb ellentéteit egyszerű igazságokká változtassa. Krofta Kamil dr például (aki a prágai Károly-egyetem történelmi tan-székén és a külügyek élén egyformán szerény jelen-ség) azt állítja, hogy a csehszlovák kölcsönösség az első cseh fejedelmek óta állandóan sugárzó erő és összetartja a cseheket és a szlovákokat Közép-Európában. Ez a masaryki történelemszemlélet alapja tulajdonkép. Erre az elméletre építették az ifjú állam szervezetét. Csakhogy a csehek területi mohósága sokkal nagyobb volt, mint amekkora terü-leti kielégülést engedélyezhetett volna a csehszlovák kölcsönösség elmélete. Mert ugyan miként lehetett volna német és magyar területeket az új államba bekebelezni az említett kölcsönösségi elmélet alap-ján? Nos Masaryk, a csehek felszabadulásának eszmei kifejezője, elméletben felkészült minden eshe-tőségre, hogy a legelvakultabb mohóságot is igazol-

hassa a gyakorlatban. „Světová Revoluce” (Világforradalom) című munkájában írja, miként itt áll: *„A cseh tartományok történelmi-közjogi helyzetéből indultam ki, amely szerint megilletett minket államunk teljes felújítása; sokszor bizonyítottam, hogy államunk, de jure még mindig létezik. De ezzel egyidőben állandóan hangoztattam természetes jogunkat Szlovenszkoval kapcsolatban.”* Látjuk, hogy államjogi elképzelésében az eklecizmus módszerével a legellentetesebb közjogi felfogásokat kapcsolja össze. Mikor a szudétánémetek a wilsoni önrendelkezési elvek alapján szintén önállóságot követeltek, akkor a csehek érve ez ellen a cseh történelmi jog volt, vagyis az a tény, hogy egykor az önálló cseh állam létezett, magába foglalta a szudétánémetek által lakott területeket is. De a történelmi jog teljesen hasznavehetetlen elmélet volt a felvidéki területek megszerzésére, amelyek sohasem tartoztak a cseh állam kötelékébe. Ebben az esetben tehát a cseh államférfiak a csehszlovák kölcsönösség mellett arra hivatkoztak, hogy a cseh és szlovák népnek természeti joga van a magyar területekre. Masaryk több mint két évtizeddel megelőzte a „Lebensraum” ideológusait. *A csehek felszabadulási törekvéseinek demokratikus vonala itt tagadhatatlanul imperialista törést szenvedett. Masaryk, aki humanista elveivel és feltétlen demokrata szándékával nyerte meg Wilson elnököt, antidemokratikus, sőt imperialista elméletek igénybevételétől sem riadt vissza.*

Ezt az ellentmondásokkal teli eklecizmust az angolok sehogy sem értették meg a béketárgyalásokon. Az angol békedelegáció nem bírta fölfogni, hogy miért kellene elszakítani az anyaországtól pél-

dául a színmagyar Csallóközt. Beneš hajthatatlan-sága miatt Smuts tábornok, az angol békedelegáció egyik tagja Masarykhoz utazik, hogy a humanista lelkiismeretére apellálva, a Csallóközről lemondásra bírja. Masaryk belemegy ebbe, ha az új állam ennek fejében megkapja a pozsonyi hídfőt. A cseh békedelegáció, elsősorban Beneš, azonban alaposan dezavualta Masarykot. Kihasználta a szövetséges nagyhatalmak ellentéteit a béketárgyalásokon és megtartotta úgy a Csallóközt, mint a pozsonyi hídfőt.

A hivatalos cseh történetírás a csehek harcát Ausztria ellen az egész cseh nép egységes küzdelmének állítja be. Közben azonban elfelejtenek egy alapvető tény. A csehek társadalmi szervezetét nem integrálta annyira a nemzetiségi nyomás, hogy valamely politikai vagy szellemi csoport egységesen harcba vihetné volna az egész nemzetet. Még a cseh polgárság, a csehek felső rétege sem volt egységes Ausztriához való viszonyában. A cseh polgárság reálpolitikus és merkantil józanságával 1914-ben még teljesen a monarchia alapján állott. A Kramář vezetése alatt működő pánszláv csoport ugyan egy Romanovot álmodott a cseh királyi székbe, de maga Kramář is elhúzódott vidéki birtokára és nem volt hajlama és elszántsága arra a nagyságra, amelyet terve megvalósítása igényelt volna. Csak a központi hatalmak háborús vereségei folytán állott elő, hogy egyes cseh politikai csoportok a szövetségesek felé kerestek kapcsolatokat. A felszabadulás útjából így akarták elhárítani azokat a következményeket, amelyeket egy veszített háború jelentett volna Ausztriára és természetesen rájuk nézve.

A továbbiakban gondolkodóbaejtő alkalomként néhány adatot idézek fel abból az ellentétekkel teli folyamatból, amelyet a csehek történetírása a cseh nemzet egységes harcának vagy nemzeti forradalmának szeretne beállítani. A világháború egyik esztendejében a szövetségesek kapcsolatait kereső cseh polgári csoport általános bányászsztrájkot szervezett a cseh bányavidékeken, hogy ezzel a monarchia municiógyártását megnehezítse, hadierejét gyöngítse és esetleg összeroppanását siettesse. A sztrájk sikeres végrehajtásához egy segélyállomást akartak felállítani a bányászok élelmezésére. A szükséges pénzüsszeget azonban — egymillió koronát — Vrbensky dr., Švehla és Klofáč képviselők, a mozgalom szervezői, sehogy sem tudták előteremteni, mégpedig azért, amint ezt maguk bevallották, mert a cseh pénzüintézetek, főleg pedig a Živno-bank, a nagyszerű nemzeti ügy iránt nem viseltettek kellő megértéssel. A cseh felsőrétegek monarchia-hű csoportja viszont sokáig ignorálta az ifjú állam létét. Amikor IV. Károly 1921-ben kísérletet tett a restaurációra, akkor akadtak cseh pénzemberek, akik Zürichben széleskörű valutaspekulációt indítottak a cseh korona tönkretételére. Az osztrák birodalmi tanács 1912-ben a Kramář vezetése alatt álló cseh blokk segítségével szavazta meg a világháborúra való felkészülés hadihiteleit. Masaryk a jó osztrák hazafiságban még Kramářon is túltett. 1913-ban írta, ahogy itt következik: *„Ami pedig Ausztriát és minket illet, körülbelül így fogalmaznám meg az osztrák kérdést: ha a német lehet jó osztrák (ausztriai), miért ne lehetne a szláv is az, például a szerb? Hisz mindnyájan egyenlőséget akarunk, mindnyájan a szabadságot*

akarjuk Ausztriában és ezért belátható időn belül nincs okunk kikiváncozni Ausztriából.”

Tagadhatatlan ellentétek ezek. Nem foghatók történelmi egységbe semmikép. Problematikus tehát minden olyan törekvés, amely az egységes nemzeti harc glóriáját szeretné feltenni a csehek felszabadulási törekvései fölé. De nem állhat meg az a masaryki beállítás sem, amely az új állam létrejöttét a demokratikus igazság győzelmének állítja be az abszolutista reakció felett. A cseh köznép mindig demokratikusabb volt, mint vezetői. Megállja helyét egy olyan állítás is, hogy *ami az új állam szervezetében demokratikus jelleg volt, az tulajdonképpen a spontán cseh népmozgalmaknak tett kényszerű engedmény.* A cseh polgárság politikai vezetői még 1918 októberében is annyira bizonytalanok voltak az új állam szervezetét és formáját illetően, hogy még pontos elképzelésük és tervük sem volt az államforma kérdésében. A háború negyedik esztendejének októberében a monarchia minden részében a végéig fokozódtak a háborús erőfeszítések. Ez a helyzet Prágában forradalmi népmozgalmakat váltott ki. A forrongás október 14-én érte el tetőpontját. A bécsi kormány az események hatása alatt a hadikészleteket Prágából Bécsbe akarta szállítani. Ezt a prágai munkásság utcai tüntetésekkel megakadályozta. A tüntetések felkeléssé szélesedtek. A tömegmozgalmak politikai programja az volt, hogy az új állam formája szocialista köztársaság legyen. Ez volt a cseh munkásság határozott követelése és célkitűzése. *A munkásság ilyen szokatlan forradalmi fellépése kényszerítette tulajdonképpen az egyáltalán nem őszintén demokrata polgári politikai vezetést arra,*

hogy elfogadja a köztársasági államformát. A cseh emigrációt nagyon kellemetlenül érintették a hazai események. Félő volt, hogy a szövetségesek előtt hitelét veszti, ha kiviláglik, hogy nem tudja maga mögött az egész nemzetet. *Beneš ritka buzgalommal állandóan küldi haza utasításait, hogy a munkásság mozgalmait csitítsák el, ha kell, még ígéretekkel is.* S valóban a cseh szociáldemokrata politikusok szocialista demokráciát és a termelés szocializálását ígérik a népgyűléseken, de ugyanakkor visszautasítják az „orosz példa” alkalmazását.

A szlovák mozgalmaknak is nagy lökést adott a központi hatalmak hadihelyzetének kedvezőtlen alakulása. Úgy látszott, hogy a béketárgyalások a wilsoni elvek szellemében történnek majd. Ez a körülmény arra ösztökélte a szlovákság vezetőit, hogy résztvegyenek a párizskörnyéki béketárgyalásokon. Hlinka és Jehlička el is utaznak Párizsba. Beneš azonban, akinek az új állam létrehozásánál a szövetségesek felé alkalmazott egyik fő érve a cseh-szlovák kölcsönösség volt, a két szlovák politikust Párizsból a francia rendőrséggel kiutasíttatja, nyilván azért, mert dezaválták volna a beneši kölcsönösséget.

Csodálatra méltó a cseh emigráció magatartása, ahogyan a feltornyosuló ellentéteken keresztül céljai megvalósítására tör. Nem válogat az eszközökben és a meggyőződésben. Masaryk egykoron az igazság kérlelhetetlen beismerésére tanította népét még akkor is, ha ennek csak elméleti értéke vagy jelentősége van. Jellemző azonban, hogy ezzel a legnagyobb népszerűtlenséget érdemelte ki népe részéről. Óh, de hol volt a cseh békedelegáció e magatartástól, vagy

hol lehetett maga Masaryk a saját háborúelőtti etikai magatartásától, ha a béketárgyalások az ő tudtával és beleegyezésével történtek? Ha Masaryk úgy nagyjából a tiszta meggyőződés etikáját képviselte a csehek küzdelmében, Beneš feltétlenül a macchiavellista kivitel embere volt. Kifelé úgy látszott, hogy Masaryk az ideológus és Beneš a praktikus kivitelező, aki az igének testet szerez. *De ha a kivitel oldaláról indulunk el a megvalósulást sugalló eszmei meggyőződés felé, akkor bizony sohasem érünk a masaryki elvekhez vissza.* Valamilyik angol újságíró vagy egy szellemes francia mondotta talán, hogy Masaryk volt az eszme, Beneš pedig a kard az eszme kezében. De nem dolgozott-e a kard másként, mint ahogy azt az eszme akarta? Tény, hogy a cseh szellemiséget Beneš jobban kifejezte, mint Masaryk. Népek életében kevés a példa arra, hogy a nyilvánvaló ellentmondásokat és igazságtalanságokat oly nagy szubjektív meggyőződéssel igazságoknak tüntessék fel, mint ahogy azt a csehek tették. Beneš ezt nevelte nemzetébe. Módszere az volt, hogy elvont igazságok tájékaról indult el még akkor is, amikor a napi politika kérdéseit elemezte. Beszédeit szociológiai és filozófiai elvekre építette. Amikor a köztársaság belső nehézségei növekedtek, Beneš egyre elvontabb és egyre merevebb elméleti igazságokból indult ki. Nevelése tökéletes volt. A cseh kispolgár azt hitte, hogy az elvont igazság, a Gondviselés egy része örökdik nyugalma felett. Minden cseh galád igazságtalanságnak tartotta, hogy a nemzeti-ségi területek az anyanemzetekhez visszakiváncsoztak.

A társadalmi és politikai erők az új állam létrejötténél a következőképpen rendeződtek. A cseh

polgárság pánszláv része végleg elvesztette reményeit az orosz forradalom kitörésével és a cárizmus bukásával. A szövetségesek állandósult hatalmi túlsúlya az új állam alapjaira kényszerítette az ausztrófil cseh felső rétegeket. A cseh arisztokrácia mindvégig félrehúzódott a politikai élettől. Az alulról jöttekkel sohasem tudott összelelegedni, annak ellenére, hogy a prágai angol követség lordi világa sokszor szorgalmazta ezt. A kül- és belpolitikai helyzet alakulása a végső pillanatban tehát a szövetségesek támogatására építő csoportnak kedvezett. Így jött létre az új állam, ellentétes erők ideiglenes kiegyenlítődéseképpen.

De amint az új szervezet megalakult, amint befejeződött a szertehúzó részek katonai meghódítása és pacifikálása, amint tehát az állam meghódította az országot, új ellentmondások léptek fel életében. A fiatal állam elveszítette a régi keretek nagyobb árúpiacát. Ipara ezért abba a helyzetbe került, hogy racionalizálni kényszerült termelését. A háború előtti piacok zavartalanul felvették a cseh ipari termékeket. A gyáripari termelés mellett a kisipari termelés is virágzott még. A háború után a cseh nagyipar hatalmas erővel veti ki a kisipart a termelésből. Így növeli a belső piacok felvevőképességét. Emellett a belső fogyasztásra támaszkodva dumping-politikát folytat. A nemzetiségi területek iparát visszafejleszti ezután, hogy belső piacait szélesítse. Egyre erőteljesebben kényszerült erre. A belpolitikában az agrárpárt túlsúlyra tett szert és kierőszakolta a mezőgazdasági védvámokat. Ezáltal elzárta a belső piacokat a külföldi, főleg pedig a magyar mezőgazdasági termelvények elől.

Természetes következménye volt ennek, hogy Magyarország ipari vámokkal felelt és a cseh ipari termékek behozatalát csökkentette. *Az új állam hagyomány nélküli gazdasági politikája a pillanatnyi érdekek hasznossági szempontjaira épült. A cseh körök mohósága attól sem riadt vissza, hogy agrárpolitikájukkal megbontsák Közép-Európa kialakult gazdasági integrációját.*

A cseh banktőke elvesztette a régi keretek nagyobb pénzpiacát is. Ezért összpontosította a pénzügyi életet. A kisebbségi pénzintézetek valóságos hekatombáját idézte fel ezzel.

Az új állam elvesztette a régi nyersanyagpiacokat is, ezért a nemzetiségi területek a nyersanyag-tartalékok szempontjából kaptak jelentőséget az új állam szervezetében. Különösen a Felvidéket kárhóztatták nyersanyagtermelésre, holott fejlett ipar is volt itten.

Ezekkel párhuzamosan az ipar önállósága teljesen eltűnik a bankokkal szemben. A banktőke hatalmába veszi az egész termelést. Antonin Němec képviselő már 1923-ban megállapítja, hogy *„az ipar legnagyobb része nálunk a bankok kezében van, folytonosan nő a bankokrácia, amely hamarabb fogja elnyelni az államot, mint összes ellenségei együttvéve.”* A cseh polgárság hatalmas erővel szorítja ki az idegen tőkét is az államból. Uralmi helyzetében semilyen vonatkozásban nem ismer kíméletet, gazdasági téren hatalmas erővel törekszik arra, hogy az ország nemzetiségi kevertségét eltüntesse. Ebben nagyobb eredményeket is ér el, mint maga a politika. 1923-ban még 139 közvetlenül képviselt külföldi részvénytársaság van az országban 22 milliárd

alaptőkével. 1929-ben a külföldi részvénytársaságok alaptőkéje már csak 1 milliárd 254 millió korona, 1930-ban pedig 1 milliárd 56 millió csehszlovák korona. Nem nehéz ezekben a jelenségekben felismerni a gyarmatos államok politikai és gazdasági természetét. Valóban, az ifjú köztársaság gyarmatos, illetőleg gyarmatosító volt. A nemzetiségi területeket és elsősorban a Felvidéket arra rendeli, hogy a történelmi országokat szolgálja gyarmati szerepben. A felvidéki népeket, tehát a magyarokat, szlovákokat és ruténeket kivétel nélkül elmaradott, „orientális” fajoknak tekinti, amelyekkel szemben a nyugati csehek képviselik a „civilizátor” kultúrfőlényét. A Felvidék abba az állapotba kerül, mint a Habsburg-lotharingiai uralkodók kérlelhetetlen gazdasági politikájában. Elnyomorodik az ipar, a népek paraszti körülményekbe kezdenek visszasüllyedni. A történelmi országok soha nem látott gyarapodáson mennek keresztül. Prága egykettőre lehántja magáról a kisvárosi jelleget, amerikai tempóban fejlődik, hogy ettől eleinte a szerényebb csehek is megijednek. Egész hivatalnok-negyedek épülnek. A város friss és rendezett külvárosokat ragaszt az ódon belváros köré. Minden valamire való cseh kispolgárnak van postatakarékkönyve; gazdagodjunk, ez a jelszó Csehszlovákiában, ahol ekkor azt hiszik, hogy a szövetségesek békéjének rendszere végérvényes és megdönthetetlen.

Masaryk ekkor már visszavonhatatlanul szimbólummá légiésült a cseh kispolgár tudatában. Ünnepi alkalmak idején szép szózatokat mondott, beszédeit grammofónlemezekre vették fel, hogy szavát mindenkor hallják. Egyszer-másszor amerikai

egyetemi tanárok jöttek át a tengerentúlról, az ősz bölcs egykori barátai s a cseh kispolgár nagy igazulásfélét érzett ilyenkor, de a szellemhez nem tudott felemelkedni. Ez a kispolgári réteg magánélete kiépítésében a legjózanabb tudott lenni, gyarapodott, de az ország dolgaiban mindent kritikálatlanul a vezetőire hagyott. Egyszerre csak a legkomolyabb folyóiratok arról kezdtek panaszkodni, hogy a fiatal nemzedéken a szellemi ellustulás jelei mutatkoznak, érdektelenség és valami naív csodálat a szellem magasságai iránt. A Přítomnost című folyóirat döbbenve állapította meg a harmincas évek elején, hogy a fiatalság az „Azet” silányka és párfilléres boulevard lapból meríti politikai iskolázottságát. A „Lidove Noviny”-t akadémiai kiadványoknak kijáró tisztelettel nézi és kezébe nem veszi. A prágai vár ősz bölcsét „tatínek”-nek, azaz atyuskának nevezik s nehéz eldönteni, hogy a tragédia vagy a komikum volt-e több ebben. De *abban már tényleg valamiféle tragédia érződött, hogy Masaryk eszmei hagyatéka egyre élesebb fegyver lett a nemzetiségek kezében. Sokszor kellett a többségi cseheket a kisebbségeknek a masaryki elvekre figyelmeztetni.*

Masaryk egy alkalommal szabadságát a tapolcsányi elkobzott főhercegi kastélyban töltötte, fogadta itt Karel Čapeket, egy fiatal barátját és életrajzíróját s elbeszélgetett vele. A tapolcsányi lakákon sétáltak s amint ezt Čapek víziószerűen leírta, az ősz elnök egyszerre megállt, alig bírta az izgalmakat, melyeket népe jövője keltett benne. Azt mondotta, hogy ha a csehszlovák önállóság kiállja az első ötven évet, akkor népét nem kell többé félteni. A köztársaság léte a szövetséges államok

hatalmi rendszerére épült. Ha ez biztosította volna az új államnak az első ötven esztendő, akkor a cseh elem talán népi értelemben is meghódította volna az országot s kíméletlenül letörte volna az állam többi népeit. A csehek igazságtalan végzetnek tartják, hogy nem így történt.

A csehek a magyarságot a polgári kultúra teljében találták a Felvidéken. A legérdekesebb viszony állott elő ezáltal a magyarság és a csehek törekvései között. A csehek a magyarságot polgári életszintjéről fokozatosan leszorították. A magyar kisebbség polgári életéből egyre csúszott a szegénység felé. A magyarság életében még ilyesmi nem történt. Az általános elszegényedés következtében a kisebbségi magyarság polgári nemzeti tudata kezdett elhalványulni. Az elszegényedés általánossá lett. A kisebbséget szegény-nemzetnek nevezték közírói és szegény-országnak a Felvidéket. Az eredményes népi védekezés egyre nehezebbé vált a csehekkel szemben.

A következő fejtegetések során közelebbről megvizsgáljuk ezt a helyzetet.